

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 284 (10269)

1976 чылдың декабрь 3, пятница

1925 чылда үлдүлүктүңгөс

Өртөө 2 көп.

УРЕЗИНЧЕ—КИЧЭЭНГЕЙ

Оңгу беш чылдың баштайгы чылынын дүжүдү шагдала ажааттыңан, Төрзөн чурттуң шыгжамырынче элбек тараа урдунган. Республиканың элзэн хай ажил-агыйлары болгаш районнары бир гектар тарылга шөлүңге онааштыр оң центнерден эвээш эвес дүжүттү алган. Бо чорук чериниң продуктулуун бедидер арга колхоз, совхоз бүрүзүндө чок эвес деп чүвенин база катап бадыткаан.

Көдээ ажил-агый культуруларынын дүжүктүрүүн, бүдүрериниң ажыктың бедидериниң кол курлавыры селекцианы болгаш үрезин ажилын экинчилдеринде дээрзин партия айтып турар. «Тускай эртемниглериниң шикчилээнин ёзуулар алырга, амгы үгө дүжүттү эки организастаттынган үрезин ажил дүжүттү бети дээрге-ле 20 хуу өстүрүп болур. Ол дээрге, он-он миллион тонна немелде тараа болгаш көдээ ажил-агыйнын оон-даа өске продукциязы-дыр»-деп, СЭКП Төп Комитетиниң Чингине секретары эш Л. И. Брежнев партиянын XXV съездинде Оңтүг илеткелинге чугаалаан. Ону ажилга удуртулга болдурар ужурул.

Сөөлгү чылдарда республикада селекция болгаш үрезин ажилы элзэн бурунгаарлаашкыны кылган. Ажил-агыйларда сорттуг үрезинер көвүдээ, райончуттуңган үрезинер база непереп турар. Колхозтарда болгаш совхозтарда үрезин участкалары немелде, оларнын ажилы экинчил келген. Үрезин ажилынче чогуур кичээлгеиниң угулдарып келгениниң түннелде, Кызыл районда «Көк-Тей», Бини-Хемде «Кызыл тараачын», Тандыда Көдээ ажил-агый дүжүлдү станциязы болгаш оон-даа өске ажил-агыйлар чылдың-на бедик дүжүттү өстүрүп ап келгенин. Бичалзажок бо талазы-биле республикада нинти байдал куду денелде. Сорттуг үрезинер колхоз, совхозтарнын тарылга шөлдеринге бүрүч-биле чедиппейн турар. Чамдык сорттарын хен чылдар дүжүзүндө ажилдаанын шындык бажыраан. Чаа сорттарын шикчээдин алып болгаш непередир ажил оожум. Чамдык үрезин ажил-агыйлар боттарынын хүлээлгезин күчүдөин шыдааын турар. Чинжээлзэрге, СЭКП-ниң XXII съездин аттыг совхоз ажил-агыйларга көвүдөин садары-биле кызыл-тастың 60 тонна «милытурм»-553» сортунун элита үрезинин 1975 чылда 11 муң хире рубль-биле сатып алган, оң чангыс килограммын кымга-даа бербээн.

Парлаалга чоқтаа чаа СЭКП Төп Комитетиниң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Селекцианы болгаш тараа, үскүр культуруларын база ситенин үрезин ажилын улам ынай экинчилер хемчеглериниң дугайында» доктаалы парламенттинган. Ол чугула документ — партиянын аграр политиказын, көдээ ажил-агый бүдүрүлгезин интенсификастаар, оң ажыктыг чоруун бедидер сорулгаларын боттанып турарынын база бир херечин. Чуртта селекция болгаш үрезин ажилын ханы анализинда көрдүңгөн, ол ажыктыг үндөиниң-биле сайзырадынын, дүжүттү сорттарын дүргөн шикчээдиниң, тускайлаттынган ажил-агыйларга бедик шынарлыг үрезин бүдүрерин үлөтүргө үндөилеп организастаарынч уг-шин тодараттынган. Сорттуг үрезинерин алырынч болгаш оларнын-биле колхозтарын, совхозтарын хандарынын чуруму база ук доктаала айттынган. Тараа, үскүр культурулар болгаш ситен үрезиниң өстүрерин тускайлаттынган бүдүрүлгелерге мөөнчээрин СЭКП Төп Комитетин болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чугулаалар турар. Манай улуг рольду ажил-агыйлар аразынын болгаш агроулеттүр кооперациязы ойнаар ужурул.

1976 чылда республика тараа культуруларынын 79,6 хуузу сорттуг үрезин-биле тараан, а райончуттуңган үрезин оон 65 хуузу болган. Каа-Хем, Танды, Улуг-Хем, Бини-Хем районнарынын тараазынын 85—98 хуузу сорттуг үрезин-биле тарыттынган. Ыңчалда-даа Чөөн-Хемчик, Барыны-Хемчик, Эрзин районнарынын болгаш элзэн хай ажил-агыйларын тарылгазынын 50—90 хуузу сорт чок үрезин-биле тарыттынган, а райончуттуңган үрезин чамдык колхозтарда болгаш совхозтарда мырнай чок болган. Ылангыя суланы, арбайын болгаш чингетарааны сорттуг үрезин-биле тарып айтырыг додузу-биле шикчилеттинмейн турар.

Республика келер чылдың тарылгазына нинти-биле четчир үрезиниң уруп алган, ыңчалда-даа оон шынары чогуур пегелдеге ыракта четпес. Элзэн хай ажил-агыйларда сорттуг, ылангыя райончуттуңган үрезин чедипшес. Бар үрезиниң арылган турары база оожум, шынары куду. Чинжээлзэрге, республиканың үрезин станциязынча бо хуңгерге чедир хыналда эрткен бүгү үрезиниң хей кезин чажар шынарынга четпес болган. «Тыва», «Сүт-Хөл», «Бурен» совхозтарда болгаш өске-даа ажил-агыйларда шынары куду үрезин хей. Оон ынай дыка хей колхозтар болгаш совхозтар үрезиниң үрезин инспекцияларынга амдыгаа чедир хынатпаан. СЭКП-ниң XXII съездин аттыг совхозта хамык үрезин чүгө сорт эвес, культура айы-биле база холужуп турар.

Үрезиниң арылган, чурум ёзуулар калгалаарына контрольду чер-челе үрезин инспекциялары, көдээ ажил-агый эргелелдери, улусчу контроль постулары шыгырадыр ужурул. Оңгу беш чылдың ийги чылында элбек дүжүттү өстүрүп алырга, үрезин бедикээр ажилды организастыг чорудары чугула.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ ХҮННЕРИ

Техниканы бедик шынарлыг септээр

ЧЫЛДЫ ЧЕДИИШКИНИҢ ДООЗАР

Улуг-Хем районда «УТНА 25 чылы» совхозтук механизаторлары оңгу беш чылдың ийги чылынын чакны тарылгазын чогуур ой-шаанда, бедик шынарлыг чорудар дээр амдыгаан эгелеп кызымак бедиктешип турар. Олар бо хуңгерге техникка септелгезинче био деминг кирген.

Механизаторлар СЭКП ТИ-ниң 1976 чылдың октябрь Пленумунун шикчилерин, аңаа Леонид Ильич Брежневтин чугаазын таныжып нөгөш, улам бедиктен хүлээлгелерин ап, оңгу беш чылдың баштайгы чылын чедипшиңниг доозар дээр кызымак ажилдап турарлар.

ЧУРУНКА: совхозтук мурнакчы механизатор, дагынчы Доржу Түлүшевич Балачын. Ол хун немезин домтаал 150—200 хуу күөсөдү турар.

И. РАСЕНИНТИҢ фотосу.

ЧАРЫШТЫ КАЛБАРТКАН

Чөөн-Хемчик районда «Адаан-Маадыр» совхозтук механизаторлары келер чылдың чакны хуу ажилдарында бедиктеди күженишкенин чорудуп турарлар. Олар Бини-Хем районунуң колхозуңу болгаш совхозтарынын, «Сельхозтехника» салбырынын база Чадананын «Сельхозтехника» каттыкшымынын механизаторларынын инициативасын

дедик, боттарынын аразында социалисттик чарышты калбартканар. Совхозтук Бора-Тайга салбырынын механизаторлары келер чылдың январь 1-ге чедир тараа чажар машиналарын септелгезин бүрүчүлүк доозар болгаш МТЗ-50 деп ийи тракторну оң-ла хуу-саа ажилгалга кайырып хүлөткенер.

Оон алгыда келер чылдың

Бай-Тайга районда «Мурнакчы» колхозтук ишчилери өрткөн чылды үрезин арылашкынын эш шынарыг чоруткан. Оон уламчында бо чылдың дүжүттү өрткөн хойну алыл.

Ажыл-агыйнын тараажылаары келер чылдың бир муң га ажыг черге тараа культуруларын тарып. Алаа 300 тонна үрезин чажар планым. Амгы үгө колхозтук төп шамында

ийги арыглаашкын үрезин арыглаашкынын кидин түдүк. Ында хаара түтүтүлгөн ажилдарынын аразында социалисттик чарыш калбарткан. Мурнуку чылдарда тывлекчи болуп турган. Дадар Салчак удурткан эвөө бо хуңгерге база мурнакчыларын одурунда. Уң коллектив бо хуңгерде 40 тонна арбайын, 54 тонна кызыл-тастың, 120 тонна

К. АРБАП-ООЛ, шая эргелестеэн.

АҢЧЫЛАР РАПОРТТААН

Кыштын баштайгы хуңгелде партиянын область комитетин болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң адресинге ыракын Токузун өөрчүтүп медээ келген. Партиянын XXV съездинде болгаш СЭКП ТИ-ниң октябрь (1976 ч.) Пленумунун төгүзүтүп шикчилерин амдыраада боттандырышкан, оңгу беш чылдың баштайгы чылында планым даалгаларын болгаш социалисттик хүлээлгелерин күчүдөин чорудуп турарлар. Олар Бини-Хем районунуң ишчилери күженишкенин ажилдап турар деп мыда чугаалап турар. Чамдык чедипшиңнер чедип алдыган. Районунуң анык-агый ажил-агыйларынын анык-агый октябрь 29-ка чедир бедиктед саарылгазын

сүлү үрезиниң бирги арыглаашкынын дооскан. Ам ийгиликке кирпек.

Ыңчалган «Мурнакчы» ишчилери келер чылдың оон-даа бедик дүжүттү алып дээр кызымак ажилдап турарынч бир херечин бо.

Районунуң анык-агый чыл төңүзүлүгө чедир ам-даа 25 муң рубльдин аң-агын дужаарын шикчилеттин.

Часкы тарылгазын ДТ-75 деп тракторларын, чедипшиңнерге тажар машиналарын болгаш ийилдерин, СКД-5 деп ийи комбайнын чогуур хуулаады эш шынарыг кылдыр септеп доозар. Хову-трактор бригадалыгы бус-биле ажилдап бир чурар-бажыны болгаш эш-чөм складын механизаторларын күңү-биле ажилгалга кайырып сорутуны саган.

Х. НОРБУ, сабырда профсоюз комитетин дагасы.

СЭКП Төп Комитетиниң Политбюрозунда

Югославиянын Социалистиг Федеративтиг

Республиказынга эш Л. И. Брежневтиң

найыралдыг аян-чоруунуң түңнелдериниң дугайында

СЭКП ТИ-ниң Политбюроу СЭКП ТИ-нин Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң ЮСФР-ге бо чылдың ноябрь 15—17 хуңгеринде найыралдыг аян-чоруунуң түңнелдерин чугаалаашкы көргөп, ЮСФР-ниң Президентин, ЮКЗ-ниң Даргазы эш Ю. Броз Тито болгаш өске-даа югослав удурткучулар-биле оң кылгыты үрө-түңнелде чугаалаашкынынын түңнелдеринге септик ханышкынын илеткен. Оң аян-чоруту үгөнде ат саган Совет-югослав динидагы Совет Эмгекчилерин болгаш Югославиянын удустарынын аразында найыралдыг оон-даа сөңгар улам быжыктылар СЭКП-ниң болгаш ЮКЗ-ниң шикчилерин бадыткаан, ийи партиянын болгаш күрүнениң чачыл болган кады ажилдаашкыны ден эргелиг, хамаарышпас чоруктуң, бот-боттарынын иштин херектеринге холгаарлашпашкыны шытаттынган принциптеринге, Маркестий, Энгельс, Ленинниң идеялары дээр демеселге интернационализм эп-септик каттыштырылганын үндөилеп, улам хөгжүдөрин тодаргай угулашкынынын айткан.

Ийи чурттуң төгүзүтү орууну болгаш нинти-биле-политиктиг холгаудеиниң оңагай байдалдарын барындаалып турган, коммунисттик болгаш социалисттик турмузунуң сорулгаларын шикчилерин айткан, ССРЭ-биле ЮСФР эң чугула алырлар: политик, культура талазында, бүдү-

руга кооператившиң калбарып, бараан саарылга чайгыш чок улугдун турар экономика-даа талаш-биле боттарынын аразында харылзааларын улам ханышкыны калбар аргаларыг боон турарынын дугайы демелээр арганы аян-чорутуң түңнелдери берип турар.

Делегей байдалдыг болгаш делегейлик коммунисттик база ажилын шикчилериниң айттырылганын талаш-биле бүтү талазыг санаа-оңал солгунуңуңуң кылган, делегей политиканың чугула айттырылганын талаш-биле ийи партияларын үзө-болдыларын дүгүсүн ачык чокчулаашкыны турарын илеткен чоруту тайбынды, демократиялык, национал хамаарышпас чоруктуң болгаш социализмниң үзүг сорулгалары дээр демеселге оларнын аразында кады ажилдаашкыны улам быжыктыларын аңг болуру чугула чок.

Эш Л. И. Брежневтиң ЮСФР-ге аян-чорутуң түңнелдери СЭКП-биле ЮКЗ-ниң аразында тургустуңган чагай харылзааларын улам быжыктылар, совет болгаш югослав удустарын амдыраачы эрге-ажыктырып, нинти эңсө соруга—коммунисттик оларнын бурунгар шикчилериниң дээр найыралдыг кады ажилдаашкыны чагай саарылга чедир дээринге келеткен СЭКП ТИ-ниң Политбюроу илеткен.

Найыралдыг байдалга

СЭКП ТИ-ниң Чингине секретары Л. И. Брежнев ноябрь 30-де Кремльге америк совет сандыг-экономикаг чыгууларын дүртүк хуулаады Москвага артири-биле хол-баштыр дүртүк шайлаа тургустал.

Дүртүк шайлаага барганар: совет талаада—чөвүлөдүн хуулааг директору, дагынчы сандыг министры И. С. Натальев, СЭКП ТИ-ниң Чингине секретары дуадакчы А. М. Александров, чөвүлөдүн баштаар черинде, совет талаада даргазы, ССРЭ-ниң Чугаалаашкы баштаар чериниң дагасы В. С. Ахматов, дагынчы сандыг министриниң бирги орадакчылары М. Р. Кузнецов, И. Ф. Семенов, чөвүлөдүн совет талаада директорлары болгаш өске-даа азыл кижилери; америк талаада—чөвүлөдүн хуулааг директору, АКИН-тын сандыг министры У. С. Салмон, АКИН-тын президентиниң экономика айттырылганын талаш-биле чөвүлөдүн

У. Салмон, чөвүлөдүн баштаар чериниң америк талаада президентиниң, «Пенсик» ийи компаниянын президентин Д. Кендалл, америк-совет сандыг-экономикаг чөвүлөдүн баштаар чериниң дагасы Г. Скотт, АКИН-тын ССРЭ-де херектеринге түр бузуреттерге Дж. Ф. Мотсон, чөвүлөдүн америк талаада директорлары болгаш өске-даа азыл кижилери.

Дүртүк шайлаага СЭКП ТИ-ниң Чингине секретары Л. И. Брежнев чүөс чугаалаан.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ ЧУГААЗЫ

Хуулааг америк алычлар! Эштер!

Иштаттарың болгаш Совет Эмгекчилериниң удустары-сандыг боттарынын ажал-херекти кылааларың болгаш чакантар толоо-келериниң боттарың бо хуулааг чыгышкыны—америк-совет сандыг-экономикаг чөвүлөдүн элзегелеринге байыр чедирерин чөп-чөпөр көрүңер.

Аалчыларың аразында дөдүмүн мурунунда танышкыны—АКИН-тын сандыг министры, чөвүлөдүн хуулааг директору дээр Саймон, чөвүлөдүн америк талаада даргазы дээр Кендалл болгаш чөвүлөдүн президентиниң дээр Скотт танып тур мен. Олар шунтузу бистин чурттар аразында экономика талаш-биле кады ажилдаашкыны хөгжүдөринге эвөөш эвөөсү күчүң үндүрүңер.

Чөвүлөдүн хуулааг кеңиштери, бистер майда, Кремльге, салыны-биле, ийи чыл мурунда база угушканы болбай бис. 1973 чылда Вашингтонга америк удустары-сандыг боттарынын сураг-сандыг төлөөлүлери-биле кылганмы эш бесед-чугуламмын, оң укуралышкынын мында база уттуңдубас.

Мундун укуралышкынын хамыктын мурунда политиктиг үлөң көрүңүңүң-биле азыр болза, чугула деп санын турарынын чугаалаар укуралыг мей, чүгө дээрге күрүңер аразың, удустар аразында таныш кады ажилдаашкыны тургусталың удушту-сандыг боттарынын ишчилериниң ойнап болуру үлөң ойнап эш бидер мен. Президент Фордтун бөгүн мейдэ дамыттылган чагаалында база-ла ыңгар керүп турарын

илеткен болду.

Сөзүң чылдары совет-америк харылзааларын нинти-биле чөгүмчүлөп боон кез чыларынч үгөнде сандыг-экономикаг харылзааларың база чогуур кичээлге сандыгын турган. Сандыг-экономика болгаш ортом-техника талаш-биле кады ажилдаашкыны хөгжүдө дугайында чакантар аразыңа элзө каш чугула дугуртгаларың бистин чурттарымың аразында чараны бидир болгай санды. Нинти организасташкыны талаш-биле багыт эвөө үндөшпаша тургузуң, аңаа диниң алган, бистин чурттарың кайымыңа-даа аныктыг ийи-бүрү харылзаалар калбарып эргелз болгай.

Бир эвөө ССРЭ-биле АКИН-тын аразында бараан саарылгазынч бир миллиард доллар чедер дөй берген 1974 чылда демелген турган болуусу, ол 1975 чылда ийи миллиард четкен, а бо чылдын—ийи чарык миллиард алаа болушкан. Америк фирма-лар-биле элзө каш улуң хемчегелер керелерин чарган, оон иштинде чогуу чылдары биске барык бир миллиард рубльдин ийи-бүрү дөргө-херекселерин бээрн оларда айттың турар.

Бир эвөө аңаа америк талаада таарымчалыг байдалды тургузар болза, келер үгөде перспектива багыт эвөө боон болуур-дур. Бистер нинти-биле бо беш чыл дүжүзүндө, тодаргайлаага 1980 чылга чедир сайыралгай капиталыг ачык-аңгы чурттар-биле сандыгын 30 аңгы хуу каабыр деп турар бис. Бистин организасташкынымын, сандыг турарымын калбар көрүп турарымын мынча, мейдэ керүп, кылаларың чорукту болдурбайн күзөп турар бис. (Улаңчымы 3-кү арында).

НАЙЫРАЛДЫГ УЖУРАЖЫШКЫН

СЭКП ТИ-ниң чалааны-биле кыска үениң найыралдыг аян-чоруун кылды Москвага чедип келген. БКП ТИ-ниң Бирги секретары, Болгар Улус Республиканың Күрүң Чөвүлелиниң Даргазы эш Т. Живков-биле СЭКП ТИ-ниң Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң ужуражышкыны декабрь 2-де Кремльге болган.

СЭКП-ниң XXV съездинин база БКП-ниң XI съездинин шикчилерин күчүдөин чорудулашкан чаа масшабтыг аларган болгаш Совет Эмгекчилерин болгаш Болгариянын улам ыңайгы чокчулаашкыны-биле тодараттынган турар совет-болгар кады ажилдаашкынын кол-кол айттырылганын талаш-биле санаа-оңал солгунгазын эштер Л. И. Брежнев биле Т. Живков кылган.

Делегей айттырылганын чугаажыр үгө эштер Л. И. Брежнев биле Т. Живков Варшава керезиниң киржикчилери күрүңелерин Политиктиг консулаттигит комитетиниң чоокта чаа болуп өрткөн чөвүлөд хуулаанын түңнелче оңаа кичээлгеин саган. Бузарестиге хүзүң алган «Делегейде күжүңүзүг чорукту чавырылдырыңа чаа бажынар эвөө. Европада айыма чок чорукту быжыктылары болгаш кады ажилдаашкыны хөгжүдө дээр» деп Декларация Европаны тайбының болгаш дээр эргелиг чагай кожа-халбазы

харылзааларың дини болдурарың эрге-ажыктырыңа бүгүле европа күрүңелерин күженишкенин каттыштырыңа боттуг платформа болуп турар дээрин оң-биле хол-баштыр онзалал демелзэң.

Эштер Л. И. Брежнев биле Т. Живковтиң ужуражышкыны чуректин ханышын хуңдажыктың чыгыр байла-лынга эрген.

БКП ТИ-ниң Бирги секретары, БУР-нун Күрүң Чөвүлелиниң Даргазы эш Т. Живков адыр болдурп, СЭКП ТИ-ниң Политбюроу дүңгөи шайлаага кылган.

Эш Т. Живков ол-ла хун көрөөн чуртунче эш чорукан.

БУР-нун болгаш ССРЭ-ниң күрүңе туктары-биле шикчил-ла Внуково аэродромга эш Т. Живков эштер Л. И. Брежнев, А. А. Громико, Н. В. Подгорный, К. Ф. Катусеа, а ол ишкан СЭКП ТИ-ниң кежигүнери Б. П. Булгаа, К. В. Рукалов, СЭКП ТИ-ниң кежигүнери кандидат О. Б. Рахманов, СЭКП ТИ-ниң аппаратынын харыскалгы ажилдашкыны уткуп алган болгаш үлөң каан.

Аэродромга БУР-нун ССРЭ-де ачкыны Л. Жулен база турган.

(СЗТА).

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕН, ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНДАН БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕН

Шылгаратгай шикчил ажилдашкыны, Ада-чурттуң Улуг даңгышынч иденейкей киржикчил, СЭКП ТИ-ниң кежигүй, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутат, Совет Эмгекчилериниң айдакыр Маадыры, Совет Эмгекчилериниң Маршалы Иван Игнатиевич Якубовский үр үгө аар партиянын соода, ажилдашкыны 65 харында, 1976 чылдың ноябрынын 30-де мөөнчөин Совет Эмгекчилериниң Коммунистг партиязынын Төп Комитетте, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ханы калымдал-биле динч-падып тур.

СЭКП Төп Комитетин ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели

үшкү арын ● 1976 ч. декабрь 3

ТАЙБЫННЫН СОЛДАДЫ

Николай Семёнович Тихонов Петербургда парикмахер болгон даарыкчы отбурге XX кеске чедир дөрт чыл четпес турда төртүтүнгөн. Ооң амдырамынын болгон беш дайынны өттүр шойлуп эрткен. Ук болушкунарынын дөртүнгө ол киришкен. Бирги делегей дайыннга чөзбөй харлыг оол атыгы шериг болуп, Прибалтикада хан-чаи төгүткен шалбааларында болгон хобу-молдеринге өзүлүг дайынны бооп дадыккан. А 1919 чылда ол кызыл шериги шпиль кеткеш, кызыл гвардейдер отряды-биле кады Родзянски биле Юденичнин эс шериглеринин Петроградке шургуткан оруун дуй шавырынга киришкен.

Н. С. Тихоновтун 1922 чылда парламенттиги «Орда» болгон «Брага» деп номнары ол үенин салгакчыларынын эң хандыкшы номчутур чогаалдары апарган. Илалгил фронтунда чаз эоп келген номчутура ооң кыска-кыска шүлүктөрү, хулерден шүктүп куткан ышкын балладалары чүрке чок, тада бидингип бооп эрткен.

Хамык маалыр кижилердеп Кадаг шүктүп кылган болза, Кадаггага оон быжыг Кадаглар-даа кайын тылтыр-деп одурутар кыска, тада овор-хевирлп болгон революциянын солдатынын хандыг быжыг характерин кар-

дуну мадырамын көргүзүп шыдап турар хоорайнын аш-чудунун, өлүм-чидимин аразында өткүт-чидиг чангыланган. Дайынчылары демиселче кылгырган тиконочу одурутар, уагт конга даажы ышкыш, мынчаар чангыланп турган: «Өлүр бис, мычаз-за-даа дайынны хоорайже, өргөвисче кирбес бис» деп бистин дагыраавыс Неванын уун дургаар, чангык ышкыш, чыжырт кынып тараа аан».

Дөрт дайынны киржикчи болгон амдыралчы арга-дуржулазны байлак Николай Тихонов ала-чайгаар-ла тайбын талаадыкчыларынын Бүгү-делгей шимеэшикинни удуруткучуларынын бирөөн боол, тайбын камгаланынын Совет комитети чөзбөй беш чыл дургузунда халаакыла чок баштан келген. Мычаз-за-даа оон хой-шынги ажил-чорудулазны чүгө оон-биле кызылгандарыс. Тихонов-литература, уран чүзүл-богон архитектура талазы биле Ленинни база Күрүне шалпааларынын талазы-биле Күрүне комитетинин даргазы, СССР-нин Дэди Советини дика хой чыгыштарын депутат, Нарцоналдар Советинин Даргазынын ораакчыларынын бирөөн.

Бистин уагт өнүгүүсү—Социалист Күш-ажыкды Мадырамын сөөн харааларын оон таварыштыр бистер, совет чогаалчылар, оон миллион-миллион номчутулары-биле бир дөмөй, оон сагыш-сеткинин чалымы, чагай болганыга өөрүп, алаа кыска-кыска болурун күдөйгөн.

А. СҮРКОВ, Социалист Күш-ажыкды Мадырамын.

ООН ЧОГААЛДАРЫ ТЫВА ДЫЛДА

Сурагылг чогаалчы болган күрүне ажилдакчы Николай Тихоновтун чогаалдары-биле тыва номчутулар шалга-ла танышкан. Оон алаан хой чогаалдары тыва дылда хой-хой тиражты кылдыр парламентти үнгөн. Бети чижээ, шүдүктүңүң индус оолдун аар-берге хөлөк амдыралынын дугайында «Сами» деп балладазын чогаалчы С. Сүрү-оол тыва дылче оодулдурган. Ол тускай ном бооп, 5000 тираж-биле 1953 чылда үнгөн. Индус оолдун аар-берге салым-чолу тыва бичиги номчутуларынын сеткил-чүрөөгө дөп, чырык чер кырында бөдүүн кижиги бурзүңгө-ле чагай ачы-дуза чедирер, карангыны чырыдыптар мерген кижиги — Ленинни Саминиң бөдөл-сактып турары оларга кээргенчиг бооп артат. Саминиң Сагиб дээрпте чалчалааш, оолт орбас, чыдын чытпас аар-берге ажилга дугаалып чоранын мындыг одурутар көргүзүп турат:

Самиге чангыс карантап хыйырткан нөөр,
Чангыс уаза четирдим деп сөлгөп көрбөз,
Сами күжүр чүлүтүңер суун чылып,
Сагибтиң элчигенин ээртөп бээр...
...Сами хөвүк чеди хонук эрткен соонда,
Салаа, бузу шыманталган, хеве самаар,
Венуссүрэм анай ышкыш

чудай берген,
аштап-сукаан эоп келген.
Мычаз-заа чырык күзөл Самиге хайныгып чоруту. Ук балладазын мындыг одурутар оон балыткап турат.
...Орта Ленин албан хагган ужурунда
Ораннара кым-даа кижиги бере албас,
Сарыыл кириер, суртаал болгаш акиш бээр;
Сами бүгү-ле дээржилерин чок кылыр!

Бо дээрге өндүр чагай чорукка бүүрөл синген одурутар-дыр.

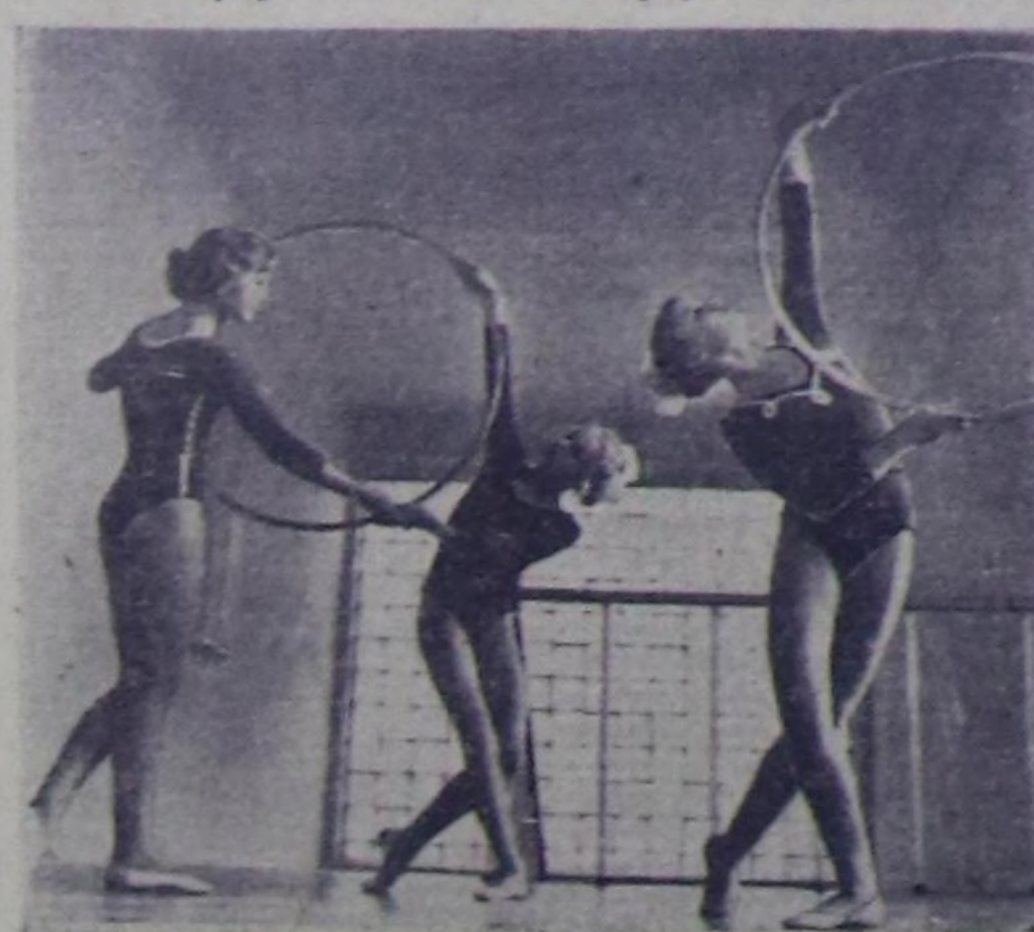
Улуг Ленинни Сами бөдөл кээр;
Нарны дээрги кымчы-биле моон соңгаар
Наманда-даа сонпас ышкыш бооп турган.

Николай Тихонов чырык черге быжыг тайбыннын хараан камгалашыр согулга-биле делегейин кайы-лаа туртарынга хунуагуп аалчы болуп чедө бээр, оон ала-чорук төңчү чок. Ол Пакистанга чоранынны түнелдиге публицистиг чогаалды бижээн. Ол «Пакистан дугайында чугаалар» деп номну тыва дылда 1955 чылда М. Кенин-Лоп-саннин оочулгазы-биле паралап үндүргөн. Сурагылг чогаалчынын өскө-лаа чогаалдары хой-хой тиражты кылдыр тыва дылда үнгүзүлгөн — тыва номчутуларга үнелгил белек.

Э. НЕЧИЛ-ООЛ.

СПОРТ

КАДЫКШЫДЫЛГА ЦЕГИ

МОЛДАВ ССР. Бендерда торгу комбинатын бүдүрүлгө корпустары-биле кока «Шелювск» дээр спорт Ордунун бажыны туруп турар. Ажыл хүпүңү соонда ажаа бүдүрүлгөн ажилчылары болгон албан-халакчылары эон турар. Кадыкшыдылгалы оң пегиниң делген чырык кадыкшыдылгалы угула молдистер, футболистер, штай-

гистер, чиник атлеттер, гимнастар, теннисчилер, фехтовальщиктер—спорт-биле найраадыг бүтү кижилер ойнап турар. Бендеринин торгукаларынын уругтары баа-ла ажаа кзон спортка өөренип турар.

Цехтеринин спорткадаларын чорудары бүдүрүлгө эки чачыл апарган. ГТО-нун спорт комплексинин тургусканы болгон пингпондун аламы дөп комбинаттың куш-куштура волейблдинге ВЛКСМ ТК-ны болгон СССР-нин спорткомитетинин «Комсомольская правда» созушуну илалызы дөп «ГТО-нун хой хевирлеринин» талазы биле СССР-тин бирги чериниң кижигичил—Эд дээр коллективке» деп вымпелдин чоокта чаз тынышкан.

ЧУРУКТА: уран гимнастика талазы-биле кичээлдерде.

Б. КАШИНИННИң ФОТОУ.

ЧЕДИИШКИНИН КИРИШКЕН

Хостуг хүрешке СССР-нин адаларыг тренер Александр Челидзеге тургускалган Бүгү-эвилел маргылдазны Москва хоорайнын «Крылья Советов» деп спорт ордунга болуп эрткен. Алаа чеди өнүгүлүшкө республикада, Ленинград, Москва хоорайлардан болгон өскө-лаа черлерден 235 мөгө киришкен. Оларам хой кезин СССР-нин спорт мастери болгон ажаа изидаттар.

Шак ол Бүгү-эвилел маргылдазынга бистин республиканын пиндикел беш мөгө киришчир чорай. Эң чык дөмөгө Кызылда башкы институтунун физика-математика факультетинин ийги курушунун студентин Арнаиди Алай-оол кончуг эки хүрешке, чүтө чангыс мөгө октаган, ийги шапалдыг черин алган.

Хостуг хүрешке СССР-нин спорт мастери кандидат Сергей Мартыла 52 килограмм деңгээлде мөгөлерин аразыга хүрешкеш, ийги черин

эзлөп, СССР-нин спорт мастери норманы күтүткен. Кызылда башкы институтунун студенттери, спорт мастери кандидат Александр Оюн биле бирги разрядды Олег Сат олар 62 килограмм деңгээлде хүрешкеш. Манса Олег Сат эки хүрешип, шапалдыг үшкү черин алган, СССР-нин спорт мастери кандидаттыг норманы күтүткен. Александр Оюн алдыгы черин эзлөп.

68 килограммга бистин республиканын шынар мөгөлеринин бирээ, Кызыл районун «Тилеке» совхозунун агроному, спорт мастери кандидат Александр Монгуш шапалдыг черин албаа-даа багай эвес хүрешкен.

Хостуг хүрешке СССР-нин спорт мастери кандидат Александр Челидзеге тургускалган Бүгү-эвилел маргылдазынга бистин республиканын мөгөлерин багай эвес хүрешкеш маргылдазын судьялары демделгөн.

О. ОНДАР, команданың тренери.

ЗОНА МАРГЫЛДААЗЫ

Шыдыраа РСФСР-нин Сибирь зонанын бирги чери дөп маргылдааш Прутук обласкын Усолье-Сибирск хоорайга болуп эрткен. Алаа Сибиринин аңгы-аңгы хоорайлардан 54 эң пиндикел шидыраачылар киришкен. Оларын аразыга шыдыраага СССР-нин алды спорт мастери, 30 спорт мастери кандидаттар ойнаан.

Шак ол зона маргылдаазына Тыва АССР-ин шыдыраачылары база ойнаар ужурап турган. Бистин республиканын күш-куштура болгон спорт комитети ышар шырак ойнакчыларын чорутууназы чедө тегес. Шыдыраа спортуну чорутуу кичээлгенин салбайн турат.

Оюнун баштайгы салымдарында эгелээп-ле чемпион ат дөп спортчу демисел тынчыл болган. Бирден сени салгыта чедир 15—16 харлыг ашкы шыдыраачылар асурагылг, хоочун спортчу-

лары удул ап турган. Кемерово чурттуг, алаа оолдар аразыга РСФСР-нин чемпиону Миша Меркулов, Красноярск хоорайнын чемпиону Лев Псахис олар онуг салгыта чедир өскөлерин мурап, турнар табилдазын баштап ойнаан.

Зона маргылдаазында шапалдыг черлерин алган шыдыраачылар Сибирь зонанын пиндикел команданың джерин. Мынчанга маргылдазын оогу салгытарын шыгы спортчу демиселге болуп эрткен. Түнелдиге Красноярск чурттуг, шыдыраага СССР-нин спорт мастери кандидат Лев Псахис чемпион атна төлөткү болгон. Ол оогу ойнарында арга-дуржулаздыг шыдыраачылар, спортчу бо хевирини СССР-нин спорт мастери И. Гланский, Ю. Шалов оларын база уткан.

В. КУДИНОВ, маргылдазын судьясы.

Мастерлер мурнай берген

Шыдыраа спортунун дөдө алаамда бир дугаар ойнап турар мастерлер Дорфман биле Захаров бо чыгыс СССР чемпионатынын ушкы салым эрткенде пиндикелдерини одурутуу кирген. Дорфман 2,5 санын (эң дээр көртүгү), Ол хире санын гроссмейстерлерден чүгө Балалов чедир алган. Захаров делегей чемпиону чоран Таль биле делегейин бирги чери дөп кордакчылар маргылдазын киржикчи Полугаевский ышкан 2 санын. (Ийги түң-чө).

Львов чурттуг 24 харлыг Иосиф Дорфман «Буревестник» чемпиону чоран болгон база Ческентиг Күтерин ийи дакыр чемпиону, Ростова-Дондан кыган 33 харлыг Захаров бо чылдын Бүгү-эвилел пиндикел маргылдазын тилекчи.

Уш салым соода таблицада артак черлерин шыдыраачылар мынчаар ээлгөн: Геллер, Григорий, Гузько, Петросян, Рапковский, Смыслов, Цешковский — 1,5; Ваганян, Карпов, Купрейчик, Романович, Сметинков — 1; Тайманов — 0,5 санын.

Бо түнелдер соңгаарлаттыган салгытар оогулду бладдиге берген. Алаа Гузько Таймановту, Купрейчик Смысловту уткан. Тайманов, Купрейчик олар соңгаарлаттыган салгытарын натап ойнаган, Полугаевский биле Талга дужуп бергенин салналдашкан.

(СЭТА).

АГААР

Богун республикага шокор булуттар, согу районнарга тумаштар, чагас. Хат кошкы. Агаарын температурасы дагыл черлерге 8-14, өскөлерге—16-21 градус сооп. Кызылда шокор булуттар, чагас. Хат кошкы. Агаарын температурасы 20—22 градус сооп болуп.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ДЕКАБРЬ 3-ТЕ
«НАПРАВЛ»: «Дарганын огу» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.45, 20.30 шакарда.
«ПИОНЕР»: «Маугли» 9.20, 14.55, «Оолчугашты капитал деп турганар» 10.40, 16.15, «Зорро» (2 сериялар) 12.25, 18.00, 20.30 шакарда.
«КАА-ХЕМ»: «Золушкыга уш тоорук» 10.00, «Бир өвөс ол ышкылды бооза» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шакарда.
«ВОСТОК»: «Валерий Чаков» 15.00, «Ышкылды чал-быкы» (2 сериялар) 16.50, 18.40, 20.30 шакарда.

САГЫШ САЛЗА...

Почтачылар хулаагы—номчутуларга созушарын, журналдарын ой-шаанда, дүрген чедирер. Ийди турбуже Чөө-Хемчик районун «Чыраа-Базы» совхозунун Хорум-Дар салбырында малчынарга почта чедирип турар почтатан С. Х. Ооржак ам үш чыл иштинде чагай солу дажын көлгөн. Малчылар аалдары согу чорук мынчыл чангыс черге турму турар эвес, ылангыл чайгы үдө чажылган тараа ышкыш деп болуп. Чылдын дөрт эргидевиңде беш оларын турдалары база аңгы-аңгы черге турар болгай. С. Ооржак малчыларын солунар, журналдарын ооладатпас дөп чагай кылашкан, чорумал машиналар дозун чорун турар. Чылдын изинде, кыштын соогулда кадыг таварылган турбазы? Чонга чедирер далаштыг чагаа, телеграмм тургулаар.

Бо ажалче совхозтун дирекциянын талазында сагыш салыр ой келген.

Г. ХИРБЭЭ.

Чөө-Хемчик район.

АЭРОПОРТ ТУДУП ЭГЕЛЭЭН

Шушенское чаа аэропорт тууду эгелгөн.

«В. И. Ленин» Сибирь пиндикелгеш турган» деп музей деңгээлгеш көр дөп кзон турар совет болгон даш-

А. ДЕРВОЕДОВА, эмчи.

Телевидение

ДЕКАБРЬ 3-ТЕ
МОСКВАДАН
8.00—Документалдыг телефильмин баштайгы мемуарлары 4-кү фильми—«Сибирлар эвес болаа».
9.00—«Уран чүзү мастери»-нин концерти.
10.00—10.10—Чансар.
10.10—Мультифильм про-граммасы: «Сени, шиме!» (5-кү 6-гы, 7-кү үдүрүлгөсү).
10.45—«Ак-жык хымыштарын» кубогу. Фигуруг чугулаашкыга делегей маргылдазы. ГДР-деп дамчыдылар.
11.30—«Хогарт пөтала».
11.45—«Бистин намдарымыс» 1921 чыл.
13.00—Медээлер.
13.10—Камера концерти. И.

Бактын чогаалдарын Бо-родин аттыг концерт, дөргөй концерттарынын лауреаты В. Сиваков болгон канада ыраажы Г. Габора күзөдөр.
13.35—«Москва болгон москвичлар».
14.05—Документалдыг телефильмин баштайгы мемуарлары» 4-кү фильми—«Сибирлар эвес болаа».
15.05—Алт спортунга маргылдаа.
15.45—Хой сериалыг уран-чечен телефильмин баштайгы мемуарлары. «Ана ай» 1-кү серия.
16.50—17.00—Чансар.
17.30—«Таражы И. И. Неван дугайында тоожу». Телефильм.

Хан базышкынында Эмчинин сүмези

Кандыг-аа аарыгдан аараан-вар чангыс айл түрүм-биле чөмөннери аарыгын чедини-киниг эмнээринин база бир кол пегедеки болуп.

Хан базышкыны угадыр-аарыгын эмненин тургусканы чөмөнненин тускай хүн чүрүм-биле эмнээрде, ук аарыгын чадазынын аайы-биле чорудар. Бо аарыгдан чаа аарыл-гелеп чорутур анык болгон кижиги ортуу хире назымал улуска чөмөнненин тускай хүн чүрүмү—диетаны доктатпас. Чөмөнненин чангыс аай чүрүмү тургускаш, дустуг чөмөннени ажыглавааска-ла чөтүр.

Хоодулуг чөмөн-биле дүңдө 3—4 катан, чангыс ол-ла өйдө доктамак чөмөнненин хире. Удуур мурунда 2—3 шак бурунгаар чөмөннени, сүтү, кефирин азы фрукт согул бир стаканын ижер.

Ийги болгон үшкү чада-нын аарыг уаустары диетаны сагып ужураг. Аарыг келер, үдүрөөндө 3—4 неделя иштинде чөмө дусту шут азыглаас, оон соонда, алаа кижиги дусту 12—15 граммын чөмө ажилган турган болаа, чоруту хүнде 5—7 граммын хирегелер. Аарыг кижиге чөмө шут дус чокка бедеткээр, ону аарыг кижиги боту бичилеп дузап алыр. Бир хонукта

чөмө хирегелп турарымыз хабете бөзөн 2 грамм хире дус барын утпас хире. Чөмө дусту мынаар өвөшти азыглаарга, бүүрөттерин, нерин системалык ажилдыкын ийги байдалы эккир болгон артерия ханынын базышкыны чавызыл бээр, кижинин организмдин минералдыг солчулган өйүндө чоруп турар алаар.

Диета сагышпа, кижинин организмдин калыпны, мапийнги дустары көвүдээр, а калыг хлорид натрийин организмдин ылааларын көвүдээр. Хлорид натрий организмден хой ылаалын үнөр болаа, артерия ханынын базышкыны чавызыл бээр.

Фруктулар, ногаа аймаш, ылаалыг утук, курага, картофель, капуста, ногаа аймашын болгон фруктулар согу калыг дустары-биле кончуг байлак. Отурубиде, морковта, ит-кадында, грекча крупанында, чингел-тараада мапийн кончуг хой.

Кижинин деңгээл артыкка улгатаанда неделяда 2 катан, бир хүнде-ле төвөгү 500 граммын, 2 стакандан эвөш эвес кефирин, хүнде 1,5 килограмм абжукту, 1,5 килограмм ногаа аймаштан (огурец, капуста, помидор) кылган сметаналыг, дузу чок салатты чөмө.

А. ДЕРВОЕДОВА, эмчи.

Төрөн Тываның делгемнеринде. Мара-Хөл. А. ЗАГВОЗДИННИН ФОТОУ.

РЕДАКЦИОННЫЙ АДРЕС: ИНАЕКС 667000

Тыва АССР-ин Министрат Чөвүлгөшчир, полиграфия болгон ном садымнын талазы-биле эргелескиң типография (Кызыл, Шетинин Кравченко кудумчузу, бажык № 3). ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторуң 2-24-63, редакторуң ораакчыларың 2-35-24, 2-31-75, пропалага кидилгениң 2-31-75, харысагалыг секретарың 2-23-54, ырттайже амдыраа квалдазың 2-37-13, куаутура кидилгениң 2-23-54, юлаа ажаа-аңгы квалдазың 2-21-47, үдөтүр кидилгениң 2-23-64, чагаа квалдазың 2-41-27, авформация база совет үрүзүт кидилгениң 2-20-60, корректорларың 2-27-41, бухгалтерияң 2-12-45, секретариат тың 2-23-35, созул келбей барганда 2-32-75 телефоңче колгаар.

СОЛОН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП УНЕР
Тираж 16332. ЧАТЫГ № 1804.

ТС—01126.